

CIKLUS PREDAVANJ O 8. SEPTEMBRU 1943

Deželni inštitut za zgodovino odpornišva Furlanije-Juljske krajine,
Trst, 24.–27. september 1993

Vprašanja o nacionalni enotnosti Italije, ki zadnje mesece tako pogosto odmevajo pri naših zahodnih sosedih, je spodbudilo Deželni inštitut za zgodovino odpornišva Furlanije-Juljske krajine k pripravi večdnevnega kolokvija o padcu fašizma tistega usodnega 8. septembra 1943. V razponu petdesetih let se je znanje o teh dramatičnih dogodkih zameglilo in le ustavni krizi ter reformi volilnega sistema gre zasluga, da se je tudi zgodovinopisje vključilo v vsedrjavni disput o federalnosti bodoče Italije. Mitiziranje italijanske enotnosti in mononacionalnosti, ki se je tako dolgo in predvsem tako nekritično vleklo skozi vrsto zgodovinskih del, publicističnih posegov, državne frazeologije in splošnih stereotipov, se je predvsem po zaslugi kritičnega zgodovinopisja in poglobljene diskusije v civilni družbi racionaliziralo v ugotovitvi, da je italijanska enotnost stara približno 100 in nekaj let ter da se je po epohah prelevila iz liberalne v fašistično in kasneje v demokratično in da se je na tej poti spremenila iz monarhije v republiko.

Danes, ko že vsi govorijo o drugi italijanski republiki, se je zanimanje za historične procese preteklosti izredno povečalo in so zato vprašanja državnosti še kako aktualna. Pojem državnosti je vpet v odgovornosti vodilnih političnih elit, ki so npr. prav leta 1943 padle na izpitu zrelosti obrambe nacionalnih interesov. Takih cikličnih padcev je bilo v Italiji veliko in enemu zadnjih dejanj te kolektivne neodgovornosti smo priče v zadnjih letih, ko pada in propada celotna politična garnitura, ki prepušča državo stihjskim poskusom ali razbitja ali pa nasilnega poenotenja.

V tem smislu ugotavljajo italijanski kolegi, da raste želja po zgodovini v najširših slojih prebivalstva. Po ugotovitvah založnikov so izredno iskane prav zgodovinske knjige, ki so pravzaprav edini odgovor na spodbude vsakdanje politike in vse večje polarizacije med severom in jugom. V teh okvirih lahko odgovorimo na vprašanje, zakaj se splošna dela tako dobro prodajajo in zakaj je knjiga Claudija Pavoneja: *Una guerra civile (Saggio storico sulla moralità della resistenza, Torino 1991)* že kmalu pošla. Prav tako je že skoraj razprodano delo Paula Ginsborga: *Storia d'Italia dal dopoguerra ad oggi. Società e politica 1943–1988, Torino, 1989* in že zelo težko prideš do knjige Silvia Lanara: *Storia dell'Italia repubblicana, Venezia 1992*.

Analiza režima je torej osnova vsakemu raziskovanju sodobnega italijanskega dogajanja, saj sta rast in kriza fašizma embrio kriznih elementov, ki se reflektirajo že od začetkov republikanske faze do današnjih dni. V času, ko dominira potrošniška družba, postane tudi vedenje o nacionalni identiteti Italijanov komercialno blago in zato so se z letom 1943 v zadnjih mesecih v Italiji ukvarjali takorekoč vsi od televizije do revij in časnikov. Zato tudi ni posebno presenečenje, če ob že naštetih avtorjih nastajajo nove pobude in če je ob že objavljeni *Storia d'Italia* Einaudi, ki je izšla pred leti v številnih tomih, napovedan izid novih serij in novih del.

V teh okvirih je svoje predavanje začrtal prof. Massimo Legnani, ki je opozoril na velik razcvet kontemporaneistike v Italiji ter na trend pisanja splošnih pregledov zgodovine. Tudi Državni inštitut za zgodovino odpornišva, ki mu Legnani predseduje, načrtuje izid nove serije v 14. zvezkih, ki naj bi bil osmišljen pregled najnovejše italijanske preteklosti. Isto napoveduje tudi založba Einaudi in pred izidom so dela Lanara, Lepreja, Scoppole, kar dokazuje na eni strani vitalnost italijanskega zgodovinopisja, na drugi pa močno politizacijo zgodovinopisja.

Avtorji in z njimi tudi širši intelektualni krogi namreč že več časa občutijo praznino italijanske politične scene in v teh nedorečenih sekvencah propadanja družbe ponujajo državljanu vedenje o lastni preteklosti. Zgodovinarji postajajo glasniki javnega mnenja, ki si želi jasnejših kontur o lastnem bitju in o izbirah za bodočnost. Ti intelektualni naporji ne pomenijo konec zgodovine, ampak so nek nov način interakcije med avtorji zgodovinskih del in družbo. Podobno stanje je Massimo Legnani definiral v 20-ih letih našega stoletja, ko se je liberalna Italija spreminjala v fašistično. Že takrat je razpad nekih ustaljenih državotvornih mehanizmov liberalizma rodil polemiko med Benedetto Crocejem in Gioacchinom Volpejem. Skušala sta vsak po svoje začrtati pot poenotenja italijanske države ter nakazati smeri fašističnega režima. Benedetto Croce s skepto gleda na to novo gibanje, kateremu ne priznava legitimnosti in bodočnosti. O zgodovini Italije je možno pisati, pravi ta veliki liberallec, le od leta 1861 dalje in nesmiselno je govoriti o stoletjih ali celo tisočletju prizadevanj po združitvi nečesa, kar je bilo v prvi polovici 19. stoletja le geografski pojem. Te Crocejeve teze so globoko vplivale na zgodovinopisje v času režima in tudi kasneje, predvsem na vprašanjih, ali je fašizem vseboval prvine kontinuitete z liberalno državo. V sekvenci dogodkov: liberalna država, fašizem, republika, druga republika, ostaja Italija še na razpotju, kaj je Apeninski polotok združevalo ali razdvajalo in kje so danes, ob vse večji politizaciji teh vprašanj, meje kontinuitete ali diskontinuitete italijanske državnosti.

Tudi v 60-tih letih tega stoletja, torej ob 100 letnici italijanske združitve, zgodovinarji teh vprašanj niso bistveno razjasnili. Stroka se je ob velikih ekonomskih in družbenih spremembah zaprla sama vase in pričakovanih intelektualnih spodbud o enotnosti Italije, o kontinuiteti nacionalnega tkiva ni bilo. Zgodovinopisje se v tem prehodnem času ekonomskega razcveta obrača

samo vase in ustvarja pogoje novega nastopa kontemporaneistike, ki se že spogleduje z novimi teorijami obravnavanja marginalnih slojev in brezpravnih razredov. Minilo je namreč le 15 let po letu 1945 in v marsikaterih segmentih družbe, predvsem na univerzah, prevladuje še nepreživeti duh fašizma in teorije o enotnosti italijanske države tout court.

Če pomenijo šestdeseta leta praznino pri pisanju splošnih pregledov italijanske zgodovine, je desetletje kasneje že bistveno drugače. Tu so dela Rosaria Romera in Giorgia Candelora. Najavlja se tudi pri nas znani zgodovinar Ernesto Ragionieri, ki problematiko nacionalne države obdela z največjo mero strpnosti in širine. Vse te pobude kažejo na to, da so 70-leta bistveno izvrgla iz procesa družbene analize nekatere recidive preteklosti. Transformacija Italije iz agrarne v pretežno industrijsko družbo je potekala linearno in brez večjih pretresov in tudi ekonomski čudež 60-ih let je pripomogel k premagovanju ovir preteklosti in definiranju nove sodobne države. Temu so se seveda prilagajale tudi družbene vede in predvsem zgodovinopisje, ki je na zorenje družbe v drugi polovici 70-ih let odgovorilo s serijo splošnih zgodovin, izmed katerih je Einaudijeva nedvomno najbolj kompleksna (uredniki Ragionieri, Castronovo, Asor Rosa). To je bil izredno kompleksen projekt z zelo obsežnim zaledjem znanja, predvsem pa sodelavcev. V času in prostoru pomeni to delo prelom s tradicijo splošnih zgodovin preteklosti in novo smer, ki naj bi veljala še v naslednjih desetletjih. Občutena je percepcija sprememb, ki so se že dogodile ter obrnile stran zgodovine v novo družbeno stvarnost Italije kot sodobne industrijske države, ki že lahko sproščeno zre tudi v svojo zrcalno podobo, kot je že predvideval Gramsci.

Prolomni čas, ki ga danes doživlja Italija, spet postavlja pod vprašaj bodisi sedanje stanje »stato nazionale«, kot zgodovinopisje preteklih desetletij. In nove splošne zgodovine postajajo odgovor na občutek nelagodja in pereče krize vrednot, ki jih doživljajo naši sosedi. Paul Ginsborg, ki smo ga omenili že na začetku je z delom *Storia d'Italia dal dopoguerra ad oggi* prečesal italijansko preteklost od padca fašizma do današnjih dni. Upoštevajoč anglosaško metodo je avtor ob drugih zanimivih težah opisal vlogo družine v Italiji v 80-ih letih, kjer je ta osnovna družbena celica odigrala bistveno vlogo v potrošniški družbi. Z merili socialne etike je Ginsborg sledil mutiranju tipične italijanske družine, ki se je povsem dehumanizirala.

Scoppola in Lanaro sta v svojih delih privilegirala institucionalne reforme ter nacionalno identiteto v Italiji zadnjih desetletij, medtem ko je Lepre, kot zadnji v seriji kontemporaneistov vzel v pretres zgodovino strank v pofašistični Italiji. Očitki tem avtorjem so različne narave in tudi recenzije teh v bistvu zelo dobro trženih splošnih zgodovin si niso enotne v definiranju, ali so ta dela zgodovinopisje ali publicistika. Kritiki so v glavnem definirali, da je misel enciklopedistov, da mora med dogodkom in njegovo historično analizo poteči nekaj desetletij, zastarela. Danes naj velja pravilo, pravijo – želimo si zgodovino včerajšnjega dne, pa čeprav zgodovino z veliko začetnico izničimo. O tem ima stroka v Italiji svoje mnenje, čeprav je vedno bolj jasno, da to mnenje pogojuje založništvo in trg.

Vprašanja revizionizma in postrevizionizma v zgodovinopisju so torej pri naših sosedah v centru političnega in strokovnega dogajanja. Na tezo Renza De Felice in Gallija della Loggia o neprekinjenem toku italijanske zgodovine, kar v zadnjem času podpirata celo Spadolini in Agnelli, odgovarja Legnani s parolo, da je revizionizem eno, neumnosti, ki jih zadnje čase (mitična nacionalna enotnost, Cavourjevi plebisciti, Solferino) širijo unifikatorji, pa povsem nekaj drugega. Že Benedetto Croce je v 30-ih letih našega stoletja znal razlikovati med razlikovanim in nacionalno idejo in konec koncev bi lahko tudi zaključili z Claudiom Pavonejem, da je zgodovina Italije neprekinjena sekvenca državljanških vojn.

Lutz Klinkhammer s Kölnske univerze je ob izrednem predavanju o nemških reakcijah septembra 1943, kjer so krivdo za tako neslavni konec italijanske armade (800.000 ujetih italijanskih vojakov) naprtli nesposobnosti kraljevske hiše in generalštaba, sodobni italijanski historični produkciji očital, da piše splošne kompendije s stališč postrevizionizma. Če bi sledili ameriški šoli, ki se takih splošnih ocen izogiba in temu preferira segmentirano raziskovanje, bi tudi italijanska historiografija morala pisati le iz določenih zornih kotov neke splošne zgodovine, kar je logično in sprejemljivo. To da prevladujejo splošne zgodovine nad bolj artikuliranimi raziskavami, pomeni le simptom tranzitornosti neke družbe v smislu, da se po stabiliziranem obdobju začenja obdobje sprememb, kar kaže na negotovost intelektualnih slojev, ki v produciranju splošnih zgodovin ter v odnosu ustvarjalec – bralec zapolnjujejo neko praznino vrednot prav z zgodovinopisjem. To navsezadnje ni kvazirevizionizem, ampak eklatanten politični disput, ki se zavestno poslužuje zgodovinopisja za doseg svojih ciljev. Na okrogli mizi o 8. septembru, ki so jo tokrat opremili tudi s projekcijo filmov ter dokumentarnega gradiva, so sodelovali še Gianni Perona ter Teodoro Sala. V diskusiji so s svojimi posegi sodelovali še mnogi, ki so predstavili tudi lokalno zgodovino ter probleme padca fašizma na nacionalno mešanih ozemljih.